

УДК 371.68:004.9:373.213.155.025.7

Лаврентьєва Галина Прокопівна, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник Інституту інформаційних технологій і засобів навчання Академії педагогічних наук України

РОЗВИТОК СПІЛКУВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В КОМП'ЮТЕРНО-ОРІЄНТОВАНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Анотація

У статті наведено результати дослідження з виявлення впливу інформаційних технологій як складової навчального середовища на розвиток спілкування дітей молодшого шкільного віку.

Ключові слова: спілкування, комп'ютерно-орієнтоване середовище, молодші школярі.

Розвивальне навчання з використанням нових інформаційних технологій все ширше застосовується в установах початкової шкільної освіти і стає однією з ланок загальної дидактичної системи освіти [9].

У зв'язку з цим особлива увага надається створенню інтегрованого розвивального предметно-ігрового середовища, де комп'ютер як засіб найбільш природно поєднується з іншими дидактичними засобами та методами. За такого підходу комп'ютер стає розвивальним та збагачуючим сучасним засобом самостійної діяльності дитини [20]. Використання комп'ютера як ще одного принципово нового знаряддя діяльності учнів у системі дидактичних засобів сприятиме успішному вирішенню завдань розвитку особистості дитини.

Зміст розвивального комп'ютерно-орієнтованого середовища повинен задовольняти потреби актуального найближчого перспективного розвитку дитини, становлення її творчих здібностей.

Аналіз зарубіжної та вітчизняної літератури показав, що проблема використання комп'ютерно-орієнтованих засобів навчання в молодшій школі розглядається в двох напрямках. Перший напрямок стосується питань впровадження у дидактику шкільної освіти інформаційних технологій і педагогічних методів їх застосування, розробки структури занять, рекомендацій щодо санітарно-гігієнічних і

ергономічних вимог, проблем безпеки з організації комп'ютерно-ігрового комплексу в дошкільних дитячих закладах [2, 9, 16, 18, 19, 23].

Другий напрямок досліджень висвітлює всебічний розвиток дітей у комп'ютерно-орієнтованому ігровому середовищі. Деякі дослідники стверджують, що використання інформаційних технологій у навчально-виховному процесі сприяє оволодінню вмінням розв'язувати завдання конструктивної діяльності та допомагає формуванню просторових уявлень [28], забезпечує можливості для розвитку наочно-образного мислення, мови [20], комунікативних навичок, цілеспрямованості і соціалізації [27], збагачує інтелектуальний, естетичний, моральний та фізичний розвиток дитини [18], стимулює творчу активність дітей [15], сприяє вивченню іноземних мов [24].

Поряд із твердженням про необхідність використання інформаційних технологій в навчально-виховному процесі деякі зарубіжні дослідники мають точку зору, яка формулюється так: чи насправді комп'ютери є засобами, придатними для дітей молодшого шкільного віку, які суттєво впливають на розвиток їхнього спілкування, комунікативних та соціальних навичок?

Тому ми поставили перед собою мету: виявити вплив інформаційних технологій як складової навчального середовища на розвиток спілкування дітей молодшого шкільного віку.

Комп'ютерно-орієнтоване середовище для дітей молодшого шкільного віку сприяє не лише розвитку дитини, але є ще й потужним джерелом позитивних емоцій. Комп'ютерні технології не можна впроваджувати в цьому віці однобічно, акцентуючи увагу тільки на їх пізнавальному аспекті. Треба інтегрувати їх у навчальне середовище так, щоб вони справляли розвивальний вплив на моральну, емоційну та комунікативну сфери, були стимулятором розвитку навичок спілкування з однолітками, встановлення дружніх стосунків. Формування моральної і пізнавальної сфер особистості дитини відбувається у взаємному впливі, взаємозалежності. Цей факт треба враховувати під час організації дружнього, сприятливого, активно розвивального навчального середовища.

У сучасному інноваційному, динамічному соціальному середовищі перед підростаючою людиною постають проблеми фізичного виживання, досягнення життєвих цілей в умовах новизни та невизначеності. Саме моральна сфера, яка

відіграє провідну роль у формуванні особистості, не повинна недооцінюватись психологами, педагогами, розробниками інформаційних технологій для молодшого шкільного віку. Головне, зробити вплив комп'ютерного середовища позитивним, щоб воно сприяло гармонійному розвитку, забезпечувало формування соціально адаптованої особистості, у напрямку її творчої самореалізації [4, 21].

Умови ефективного використання комп'ютерних технологій у дошкільному і молодшому шкільному віці, проблеми їх впливу на емоційну, вольову, моральну сферу дітей є *малодослідженим, актуальним питанням* [10, 21, 22, 26]. Чим молодший вік дитини, тим більш відповідальним є вирішення питання про застосування будь-яких впливів на її формування. Але якщо вже відбувається застосування комп'ютерів у молодшому віці й воно є ефективним, позитивним для розвитку, то це створює умови для подальшої більш успішної інтеграції дитини у сучасне інформаційне середовище школи. Вона може з більшою користю для себе використати інформаційні технології в середньому і старшому шкільному віці, коли ці технології вже стають невід'ємним елементом навчального процесу, а також підготуватися до життя в сучасному інформаційному технологічному середовищі.

Вивчення психологічних механізмів саморегуляції, ролі емоцій у цьому процесі, управління навчальною діяльністю та організації середовища є *ключовим і організуючим фактором* застосування комп'ютера у молодшому шкільному віці [4, 10, 21, 26]. Для цього більшої актуальності набуває застосування психолого-педагогічних знань у практичній діяльності педагогів, методистів та педагогічних працівників. Про це свідчить застосування в освіті нових напрямків – комп'ютерна психологія, комп'ютерна дидактика та комп'ютерна етика [17].

Сучасні інформаційно-комунікаційні технології надають нові перспективи для розвитку освіти та якісно і принципово змінюють дидактичні підходи, а також самі методологічні засади організації навчання. А для цього необхідно створення принципово нової парадигми набуття знань, яка б сприяла більш ефективному формуванню інтелекту, творчих здібностей дітей, розвитку цілісного світогляду, що сприяє формуванню навичок спілкування та повноцінного існування в сучасному інформаційному суспільстві.

Одним із важливих каналів засвоєння людиною знань про норми поведінки у сучасному інформаційному суспільстві є спілкування. «Спілкування в своїй

первинній формі – в формі спільної діяльності або у формі спілкування мовного – складає обов’язкову умову процесу засвоєння індивідом досягнень суспільно-історичного розвитку людства» [12, с. 196]. На важливу роль спілкування у засвоєнні духовних багатств вказує Б.Ф. Ломов: «У процесі спілкування – прямого або непрямого, безпосереднього або опосередкованого – індивід присвоює ті духовні багатства, які створені іншими людьми...» [14, с. 83].

В стосунках між людьми моральні норми реалізуються в спілкуванні. «Спілкування з оточуючими людьми, – за словами М.І. Лисіної, – особливого роду діяльність, акти цієї діяльності, здійснюючись багаторазово і в різноманітних варіантах, стають основою для стосунків, що формуються між партнерами» [7, с. 13].

Стосунки, згідно думки Я.Л. Коломинського, обов’язково передбачають зворотні особистісні стосунки, взаємність, тобто міжособистісні стосунки. Міжособистісні стосунки є справжньою реальністю суспільних стосунків.

Теоретичні підходи до питання формування стосунків у дітей з ровесниками визначені в творчій спадковості видатних педагогів В.О. Сухомлинського, А.С. Макаренка. Вони неодноразово вказували на необхідність виховання дітей з раннього віку в дусі товариства, доброзичливості, співчуття ровеснику.

Багатьма авторами відзначається, що формування і розвиток взаємин дітей відбувається в прямій залежності від засвоєння ними моральних правил. У цьому зв’язку заслуговує на увагу питання про психологічні механізми нормативної регуляції.

У роботах психологів (Л.І. Божович, Т.В. Драгунова, Т.Є Конникова, В.К. Котирло, Д.Б. Ельконін) показано, що різні види приписів, у тому числі соціальні норми, що були засвоєні і перетворились на фактори внутрішнього світу людини, впливають на її поведінку через її регулятивну систему. Остання включає пізнавальний, емоційний і вольовий компоненти, у своїй сукупності, як вказує С.В. Шорохова, складові самосвідомості.

Прийнято вважати, що приписи висувають зразки й моделі, а оцінки контролюють реалізацію (А.М. Архангельський, Г.І. Акуленко, С.Ф. Анісімов, В.О. Василенко, М.К. Макаї, Т.В. Холостова). Таке розмежування, природно, відносне, так як припис несе в собі й оцінювальне навантаження. У той же час оцінка, спонукаючи до однієї поведінки і відвертаючи від другої, містить у собі й відповідні

приписи. Вона виступає дійовим засобом напрацювання ліній поведінки, програмування і вибору вчинків. Ця регулятивна дія моралі, таким чином, спостерігається постійна взаємодія приписів і контролю, вимог і оцінок.

Дослідження, які проводили Т.Є. Конникова, Т.В. Драгунова, висвітлюють процес оволодіння правилами на етапі шкільного дитинства. Вивчаючи роль колективу у формуванні суспільної направленості особистості школяра, Т.Є. Конникова показала, що краще всього правила засвоюються тоді, коли школяр приймає участь у їх створенні і є співавтором, а також за умови відображення тих стосунків, які виникають між дітьми в процесі спільної діяльності. Тільки в такій позиції школяр сприймає вимоги, як обов'язкову умову успіху діяльності, а правила поведінки, пов'язані з їх виконанням, стають для них привабливими і необхідними. Навпаки, ті школярі, які були лише провідниками уже готових вимог і норм і нічого в них не вклали, частіше всього засвоювали ці правила тільки зовні, на рівні знань.

У комп'ютерно-орієнтованому середовищі для дитини з'являється багато нових, раніше їй невідомих правил регуляції поведінки та саморегуляції. Дослідження М.І. Боришевського, Є.В. Бордиченко та інших авторів показують, що активізація позиції дитини – нова роль «правило-носія», у яку ставить його дорослий, полегшує і прискорює процес засвоєння правил поведінки.

Для дослідження був вибраний молодший шкільний вік, тому що для використання комп'ютера як засобу діяльності від дитини вимагається вміння оперувати символами (знаками), узагальненими образами, тобто достатньо розвинене мислення, творча уява. У молодшому шкільному віці дітям уже доступні операції аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, знакового опосередкування і символічного моделювання. Дитина здатна до створення нового малюнку, конструкції, образу фантазії, до зв'язного розповідання про зображене на картинці, звукового аналізу слова.

Розробляючи методику дослідження, ми спирались на теоретичні уявлення вітчизняної та зарубіжної психології про вікову періодизацію та кризи розвитку і новоутворення у молодшому шкільному віці, а також на положення Л.С. Виготського, що інтелектуальний розвиток дитини полягає не стільки в кількісному запасі уявлень, скільки в рівні розвитку інтелектуальних процесів, тобто в якісних характеристиках дитячого мислення. У зв'язку з цією точкою зору, бути готовим до шкільного

навчання означає досягти відповідного рівня розумових процесів: дитина повинна вміти виділяти суттєве в явищах оточуючої дійсності, вміти порівнювати, бачити схоже та відмінне, навчитись розмірковувати, знаходити причини явищ, аналізувати та робити висновки. [5]. Готовність дитини до діяльності в комп'ютерно-орієнтованому середовищі передбачає не тільки розумовий розвиток, а також розвиток навичок соціалізації, засвоєння необхідних норм та правил поведінки.

Нині є велика кількість методик, які досліджують вплив спілкування на розвиток мислення та соціалізацію дитини. З них необхідно було вибрати ті, які дають уявлення про розвиток спілкування, і разом з тим, щоб вони були достатньо зручні і прості у використанні, щоб діагностика не займала багато часу. Водночас ми керувалися положенням С.Л. Рубінштейна, який вважав, що ядром або загальним компонентом різних розумових здібностей є властива кожній людині якість процесів аналізу та синтезу, їх рівень розвитку. Після цього вирішили перевірити, як діяльність у створеному комп'ютерно-орієнтованому середовищі вплинула на розвиток спілкування.

Дослідження проводилося у закладах освіти м. Києва першого ступеня, у яких створені найкращі умови для розвитку дітей. Ці заклади добре оснащені наочними посібниками, спеціальним інвентарем та технічними засобами навчання. У закладах, де в роботі з дітьми застосовували комп'ютерно-орієнтовані комплекси, використовувалися комп'ютерні програми, зміст яких відповідав віковим психофізичним можливостям дітей і одночасно забезпечував подальші перспективи їх розвитку. Ці програми, здебільшого пізнавального і дидактичного змісту, які навчають математиці, грамоті, конструюванню тощо.

Відомо, що якість виконання дитиною завдань залежить від того, наскільки дитина відчуває себе природно й невимушено. Для цього була створена така емоційна атмосфера, у якій дитина не боялася би помилитися, намагалися досягти того, щоб усі завдання сприймалися дитиною як гра, у якій інструкція виконувала роль правила, а експериментатор був партнером по грі. Намагались створити атмосферу доброзичливості, щоб досягти розкутості дітей.

Для проведення обстеження з допомогою вчителів підбирали підгрупи дітей з приблизно однаковою швидкістю виконання завдання. У випадках, коли дитина не

справляється із загальним темпом виконання роботи, проводили додаткові обстеження.

Результати обробки даних бесід із педагогами та протоколів, які містили відповіді на запитання, дозволили виявити рівень розвитку в дітей уявлень про правила поведінки, а також рівня їх дотримання в реальному житті. Критерієм, покладеним в основу виокремлення рівнів, була стійкість у виборі правила для вирішення поведінкової колізії незалежно від того, хто буде діяти в даній ситуації – він чи ровесник. Було виділено три рівні – низький, середній та високий.

У ході дослідження розвитку мислення у комп'ютерно-орієнтованому середовищі одночасно проводилася перевірка рівня розвитку спілкування. Виявилося, що досвід навчання та розвитку в комп'ютерно-орієнтованому середовищі, що було створене, позитивно впливає також на розвиток спілкування. Кількісний аналіз даних показав, що діти, які знаходилися в комп'ютерно-орієнтованому середовищі, краще оволодівали правилами поведінки в колективі, серед яких – широкий діапазон навичок, що охоплюють і правила взаємодії з комп'ютером, дотримування й виконання інструкцій педагога, рівень саморегуляції, а також встановлення доброзичливих стосунків з однолітками.

У результаті дослідження виявилося, що поведінка дітей, що навчалися в комп'ютерно-орієнтованому середовищі, відрізнялася від поведінки дітей такого ж віку, які знаходилися в аналогічних умовах, але не зазнавали впливу комп'ютерно-орієнтованого середовища. Виявилося, що 14% дітей в експериментальній групі недостатньо володіли правилами поведінки, у контрольній групі таких дітей було більше. Хоча кількість дітей, які віднесені до середнього рівня розвитку спілкування, була однаковою, вони значно відрізнялися за характером стосунків з ровесниками. Якщо ставлення до ровесника у дітей експериментальної групи характеризувалося різноманіттю способів доброзичливого ставлення, то в контрольній групі діти не могли виразити свого ставлення до товариша, відчували складнощі у виборі способів його доброзичливого проявлення.

У дітей, які знаходилися на третьому рівні оволодіння доброзичливого ставлення до ровесників, в експериментальній групі було в 2,5 рази більше, ніж у контрольній.

Аналіз представлених даних свідчить, що бали, отримані дітьми, де в навчально-виховній роботі з ними застосовували інформаційні технології, вищі за результатами. Тут переважна більшість дітей отримали середні бали за виконання експериментальних завдань. Діти, де не застосовували ці технології, за виконання аналогічних завдань отримали нижчі бали. Високі бали отримали 57% дітей із закладів, де були комп'ютери. Високі бали за аналогічні завдання отримали 26,6% дітей закладу, де не було комп'ютерів, тобто у два рази менше.

Отже, виходячи з аналізу експериментальних даних, можна зробити такі висновки:

- використання ІТ активізує пізнавальну активність та розвиває самостійність, створює умови для продуктивної діяльності дитини молодшого шкільного віку, що сприяє розвитку мислення, стосунків з однолітками;
- використання правил взаємостосунків як педагогічного засобу формування у дітей гуманного ставлення один до одного, заміна санкціонування, які притаманні типовому розбору дитячих конфліктів, подання правил поведінки педагогами, сприяє поліпшенню стосунків з однолітками та засвоєнню правил поведінки;
- формування шляхів доброзичливого ставлення до ровесників – необхідний етап розвитку механізмів регуляції поведінки у відповідності до правил доброзичливих взаємин.

Список використаних джерел

1. *Божович Л.И.* Личность и ее формирование в детском возрасте / Божович Л.И. – М., 1968. – 463 с.
2. *Бондаровская В.М.* Вопросы эргономики в процессе взаимодействия ребенка с компьютером / Проблемы компьютеризации дошкольного воспитания: Материалы научно-технического семинара. Серия 9. «Экономика и системы управления». Выпуск 2 (229). – М.: ЦНИИ «Электроника», 1989. – С. 31-33.
3. *Венгер Л.А.* Диагностика умственного развития дошкольников / Под ред. Л.А. Венгера и В.В. Холмовской. – М., 1978.

4. *Вольфовська Т.О.* Становлення інтерактивних вмінь як психологічна проблема інтеграції особистості у суспільне життя // Педагогіка і психологія. – 2002. – №4.
5. *Выготский Л.С.* Проблема возраста / Выготский Л.С. Собр. соч. в 6 т. 4 Детская психология. – М., 1984 – 431 с.
6. *Горвиц Ю.М.* Зачем нужны компьютеры в дошкольных учреждениях? // Информатика и образование. – 1994. – №3. – С. 63-73.
7. Исследование по проблемам возрастной и педагогической психологии / Сб. науч. тр. / Под ред. М.И. Лысиной. – М., 1980. – 159 с.
8. *Кириченко Н.* Комп'ютер активізує творчість // Дошкільне виховання. – 1998. – №4. – С. 8-9.
9. *Кореганова О.І.* Комп'ютер у дошкільному закладі // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2000. – №3. – С. 40.
10. *Кортаева Е.* Ситуация успеха: психолого-педагогические механизмы и этапы организации. // Директор школы. – 2002. – №2. – С. 38.
11. *Костюк Г.С.* О психологии познания // Избранные психологические труды. – М., 1987.
12. *Леонтьев А.Н.* Проблемы развития психики. Изд. 4. – М.: МГУ, 1981. – 582 с.
13. *Лисина М.И.* Общение с взрослыми и психологическая подготовка детей к школе / Лисина М.И., Капчела Г.И. – Кишинев, 1987. – 187 с.
14. *Ломов Б.В.* Общение и социальная регуляция поведения индивида // Психологические проблемы социальной регуляции поведения. – М.: Наука, 1976. – С. 64-93.
15. *Марголис Л., Иванов А.* Шестилетки: к творчеству через компьютер // Информатика и образование. – 1991. – №3. – С. 85-90.
16. *Моторин В.* Воспитательные возможности компьютерных игр // Дошкольное воспитание. – 2000. – №11. – С. 53-57.
17. Мультимедиа в образовании: специализированный учебный курс / Б.Б.Андерсен, К. ван дер Бринк. – М.: Дрофа, 2007. – 224 с.
18. *Новоселова С.Л.* Компьютерный мир дошкольника / Новоселова С.Л., Петку Г.П. – М.: Новая школа, 1997. – 128 с.

19. Новоселова С. Л., Реуцкая Н.А., Горвиц Ю.М. Приглашаем к сотрудничеству // Информатика и образование. – 1990. – №2. – С. 92-93.
20. Нокс Дж. Что могут дать компьютеры педагогике: Взгляд из американской школы // Информатика и образование. – 1991. – № 5. – С. 107-112.
21. Островська К.О. Взаємозв'язок образу «Я», самооцінки і ціннісних орієнтацій молодших школярів. Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / К.О. Островська; Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України. — К., 2003. — 20 с. — укр.
22. Підлипна Л.В. Розвиток емоцій та почуттів дошкільників у процесі ігрового тренінгу // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ: Плай, 2004. – Вип.9. – Ч. 1. – С. 92-99.
23. Польша Н. Комп'ютер: санітарні вимоги // Дошкільне виховання. – 1999. – №5. – С. 8.
24. Протасова Е.Ю. Компьютерные игры и обучение дошкольников второму языку // Информатика и образование. – 1994. – №5. – С. 43-46.
25. Чайнова Л.Д., Горвиц Ю.М. Компьютеры для детей: психологические проблемы безопасности и комфорта // Психологический журнал. – 1994. – №4. – С. 63-65.
26. Шапкин С.А. Компьютерная игра: новая область психологических исследований // Психологический журнал. – 1999. – Т. 20. – №1. – С. 86-102.
27. McClurg P., Chaille C. Computer games: Environments for developing spatial. Cognition // Journal of Education Computer Research. – 1987, vol. 3. – № 1/ – P. 95-111.
28. Yawkey T. The computer in nursery school // Prospects. - Vol. XVI, № 4, 1986.

РАЗВИТИЕ ОБЩЕНИЯ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В КОМПЬЮТЕРНО-ОРИЕНТИРОВАННОЙ СРЕДЕ

Лаврентьєва Г.П.

Аннотация

В статье приведены результаты исследования влияния информационных технологий как составляющей образовательной среды на развитие общения детей младшего школьного возраста.

Ключевые слова: общение, компьютерно-ориентированная среда, младшие школьники.

DEVELOPMENT OF CHILDREN COMMUNICATION AT PRIMARY SCHOOL AGE IN COMPUTER-ORIENTED ENVIRONMENT

Lavrentieva G.

Resume

The research results of information technologies influence as education environment constituents on development of children communication at primary school age are presented in the article.

Keywords: knowledge-based systems, knowledge simulation, tools of education.